
Из Lingua Tertii Imperii

Виктор Клемперер
Превод: Невена Панова

Много често се сещах за един стар берлински виц, вероятно той бе стоял в моето красиво илюстрирано издание на Гласбренер, хумориста на Мартенската революция¹ – но къде ли остана библиотеката ми, в която мога да го потърся за справка? Дали би имало смисъл да се осведомя от Гестапо за нейното местонахождение?... Та значи, едно момче пита в цирка: „Татко, ама какво прави мъжът на въжето с пръта?“ „Глупаво момченце, това е прът за балансиране, с него той се задържа стабилно.“ „Но, татко, ако го изпусне?“ – „Глупаво момченце, та нали го държи стабилно.“

Моят прът за балансиране през всичките онези години беше дневникът ми; без него да съм паднал хиляди пъти. В часовете на отвращение и на безнадеждност, в безкрайната пустош на механичната работа във фабриката, до леглата на болни и умиращи, над гробове, при собствени заруднения, в моменти на краен позор, с едно физически отказващо сърце, винаги ми помагаше следното изискване към самия мен: Наблюдавай, изследвай, запомняй добре какво се случва – утре вече ще изглежда различно, утре вече ще го усещаш различно; запаметявай как ти се явява и ти въздейства точно днес. И тогава много скоро този призив взе да се уплътнява: да се поставям над ситуацията и да пазя вътрешната си свобода, с помощта на безотказно действащата тайна формула: LTI, LTI!

(...)

Сега толкова се говори за изкореняване на възгледите на фашизма, толкова се и прави по въпроса. Военните престъпници се съдят, „малките PG“² (из езика на Четвъртия райх!) се отстраняват от постове им, националистическите книги се изтеглят от продажба, площадите „Хитлер“ и улиците „Гьоринг“ се преименуват, Хитлеровите дъбове се изкореняват³. Но като че ли езикът на Третия райх ще оцелее с някои типични свои изрази. Те са се окопали толкова дълбоко, че, както изглежда, ще се превърнат в дълготраен актив за немския език. Например, колко пъти след май 1945 г. съм чувал в речи по радиото или на емоционални антифашистки манифестации да се говори за неща като „характерови“ качества или за „борбената“ същност на демокрацията! Това са изрази от центъра – Третият райх би казал: „от центъра на същността“ – на LTI. Прекалена

педантичност ли е да се спирам на това дали тук на сцената не излиза учителят, който трябва да се е сгушил и да се крие във всеки филолог?

Бих искал да осветля въпроса с помощта на следното питане: Кое беше най-силното пропагандно средство на хитлеризма? Дали това бяха личните речи на Хитлер и на Гьобелс, техните разсъждения по една или друга тема, техният хъс срещу еврейството, срещу болшевизма?

Без съмнение – не, защото много от всичко това оставаше неразбрано от масите или ги отегчаваше с безкрайните си повторения. Колко често в ресторантите, все още без звездата, докато все още можех да влизам в ресторант, колко често по-късно във фабриката по време на въздушната тревога, когато арийците си имаха една стая, а евреите – друга, и в арийското помещение се намираше радиото (както и отоплението и храната), та колко често успявах да чуя как картите за игра плющят по масата и как на висок глас се водят разговори за дажбите месо и тютюн или за кино, докато Фюрерът или някой друг от неговата свита говореше надълго и нашироко, а после по вестниците пишеше, че целият народ е слушал внимателно.

Не, най-силно въздействие оказваха не самостоятелните речи, също не и статиите или листовките, плакатите или знамената; такова въздействие не се постигаше с нищо, което човек трябваше да възприеме със съзнателно мислене или съзнателно вчувстване.

Не, нацизмът проникваше в плътта и кръвта на множеството посредством отделни думи, техните значения и типовете изречения, които той налагаше, повтаряйки ги милиони пъти, и които биваха механично и несъзнателно приемани.

(...)

Освен суперлативните форми при числата и подобните на числа думи, можем да различим три типа употреба на превъзходната степен, като и трите се използват с едно и също излишество: правилните превъзходни форми на прилагателните; отделни изрази, които носят или могат да приемат стойност на превъзходна степен; цели части от изречения, обилно напоени със суперлативи... Всеки път, когато е спечелена битка, това е „най-голямата битка в световната история“. Просто „битка“ рядко е достатъчно; водят се „унищожителни битки“. И отново безсрамно убедено се разчита на слабата памет на масите: колко пъти същият противник, който вече е повален мъртъв, ще бъде унищожен още веднъж!

И „светът“ може да се превърне в суперлативно определение: съюзническа Япония се издига от велика сила до световна сила; евреите и болшевиките са световни врагове; срещите между Фюрера и Дучето са мигове със значение за световната история. (...)

В едно от писмата си Ратенау⁴ пише, че той самият бил за мир и разбирателство, докато Лудендорф⁵, по собствените му думи, искал „да се бие за победа“. Изразът е взет от хиподрума, където се залага на победа или позиция. Клонящият към естетизиране Ратенау донякъде намръщено го поставя в кавички, смята го очевидно за недостен да се употребява отнесен към военното положение, въпреки че идва от стар и знатен спорт. Конният спорт открай време е занимание на аристокрацията и на най-феодалния офицерски корпус, сред господарите-ездачи е имало лейтенанти и водачи на конницата с най-гръмки благороднически имена. Но за тънката чувствителност на Ратенау това не заличава огромната разлика между спортната игра и кървавата сериозност на войната.

В Третия райх обаче се държи много на прикриването на тази разлика. Онова, което външно успява да съхрани облика си на невинна мирна игра за поддържане на народното здраве, всъщност трябва да бъде подготовка за война и в съзнанието на народа да бъде оценявано като нещо също толкова сериозно. Сега има висше училище по спорт, висшистът по спорт стои най-малкото на едно стъпало с всеки друг висшист, а в очите на Фюрера – със сигурност и на по-високо. Към средата на 1930-те години актуалността на това оценностяване е документирана, а и поощрена в марките на цигарите и пурите: пуши се „Студент по спорт“ и „Военен спорт“, както и „Знаме на спорта“ или „Спортна русалка“.

На второ място, ключова роля за популяризирането и прославянето на спорта изиграват олимпийските игри от 1936 г. Третият райх отдава такова значение на представянето си като водеща културна държава пред погледите на света, и както бе посочено, поставя, съобразно с цялостната си мисловна нагласа, физическото постижение напълно наравно с духовното; даже и над него, затова и тази олимпиада е озарена от изключителен блясък, толкова изключителен, че допуска за един миг дори расовите различия да се загубят в заслепението от него: „Русата Хе“, еврейката Хелене Майер, получава право да извади рапирата си в името на победата на немската фехтовка, а скокът на височина на един американски негър се чества тъй, все едно е скочил ариец или северен човек. Така може да бъде разчетен и изказът на „Берлинер Илюстриртен“, който говори за „най-гениалния тенисист на

света" и веднага след това, със спокойна сериозност, си позволява да сравни едно олимпийско постижение с подвизите на Наполеон Първи.

Трето повишаване и разширяване на своето признание спортът получава благодарение на значението, което се отдава на автомобилната индустрия: посредством „пътищата на Фюрера" и многото героизирани състезания с коли в страната и чужбина, защото в този случай в играта влизат всички основания в подкрепа на военния спорт и на олимпиадата, но към тях се добавя – а им придава и допълнителна тежест – и въпросът за осигуряването на работни места.

(...)

Сантименталното отношение към вещите в LTI изобщо не е задължително обвързано с обръщане назад към каквато и да е традиция. То може свободно да се закачи за всекидневното, да прибегне до думи от разговорния език, както и до форми от младежкия жаргон, или да се възползва от някое твърде прозаично на пръв поглед новообразуване...

Едновременно сравнително безобидна, но пък примесена с доста висока доза лицемерие, тази сантименталност ставаше по-забележима, когато, например, в политическата география се говореше за България като за „страна на сърцето". Очевидно това сочеше към централното положение, към средищното значение на страната в икономическо и военно отношение сред група съседни страни; но зад това също така се криеше неизречено, ала все пак полуизречено предложение за приятелство, изразяваше се симпатия към тази „страна на сърцето".

Най-силната и най-обща дума за чувство, която в крайна сметка е задължена на нацизма, е „преживяване". Обичайната езикова употреба прави сериозна разлика: от раждането до смъртта ние живеем всяка минута, но в преживяване за нас се превръщат само изключителните моменти, в които страстта ни затрептява, в които усещаме намесата на съдбата. LTI повлича нещата преднамерено в сферата на преживяването. „Младежта преживява Вилхелм Тел", гласи едно заглавие, което ми е останало в паметта наред с множество други подобни. За най-дълбоката цел на тази езикова употреба свидетелства един израз, предоставен на пресата от директора за провинция Саксония на Писателската камера на Райха за една Седмица на книгата през октомври 1935 г.: „Моята борба" била свещената книга на националсоциализма и на нова Германия, човек трябвало да я преживее докрай"...

БЕЛЕЖКИ

¹Адолф Гласбренер (1810–1876), германски писател -сатирик и журналист.

²„Партийни членове, партийни другари“, от Parteigenossen (PG).

³Дървета, посадени в чест на А. Хитлер, по стара немска традиция – такава форма на почит е била оказвана още на М. Лутер и на Ото фон Бисмарк (бел.прев.).

⁴Валтер Ратенау (1867–1922), германски индустриалец и политик, министър на външните работи, от еврейски произход – бел. пр.

⁵Ерих Лудендорф (1865–1937), германски военен, създател на идеята за „тоталната война“ – бел. пр.

Преводът е направен по изданието Victor Klemperer, LTI. Notizbuch eines Philologen [„Тетерчето на един филолог“], Berlin: Aufbau-Verlag, 1947, S. 21–2, 28–9, 336–7, 353–4, 370, 372.

Преведе от немски: Невена Панова